

Narativ sedmih komemoracij

Vjeran Pavlaković in Davor Pauković (ur.) (2019): *Framing the Nation and Collective Identities. Political Rituals and Cultural Memory of the Twentieth-Century Traumas in Croatia*. London: Routledge.

Zbornik *Framing the Nation and Collective Identities. Political Rituals and Cultural Memory of the Twentieth-Century Traumas in Croatia* (Routledge, 2019), ki sta ga uredila Vjeran Pavlaković in Davor Pauković, je končni rezultat projekta FRAMNAT, ki se je izvajal od 2014 do 2018 ob podpori Hrvaškega znanstvenega sklada. Urednika v uvodu poudarjata, da so se udeleženci projekta osredotočili na sedem komemoracij, pomembnih za družbenopolitično življenje Hrvaške, ker gre za dogodke, ki jim prisostvujejo tako državne oblasti kot predstavniki različnih institucij in organizacij, hkrati pa neredko izzivajo polemiko in javno razpravo med nasprotujočimi si političnimi stranmi ter ideološko-zgodovinskimi pripovedmi. Od sedmih izbranih komemoracij se jih pet nanaša na dogodke iz druge svetovne vojne (Jasenovac, Brezovica, Srb, Pliberk in Jazovka), ostali dve pa potekata v Vukovarju in Kninu ter se nanašata

na vojno v devetdesetih oziroma na hrvaško domovinsko vojno.

Raziskovalke in raziskovalci so s pomočjo spremljanja in analize komemoracij ter komemorativnih praks analizirali načine uokvirjanja (ang. *framing*) nacije in kolektivnih identitet na Hrvaškem, pri tem pa upoštevali in preučevali strategije, ki grejo »od zgoraj navzdol« (ang. *top-down*) in »od spodaj navzgor« (ang. *bottom-up*). Takšen pristop, ki zahteva interdisciplinarno dinamiko in fleksibilnost samega procesa raziskovanja, se je na koncu izkazal za zelo plodnega, še posebej zato, ker so avtorice in avtorji k posameznim komemoracijam pristopali z različnimi metodologijami in teoretskimi okviri. Tako je iz zbornika nastala zelo jedrnata in obsežna študija, ki se nikakor ne ustavlja znotraj meja študij spomina (ang. *memory studies*), temveč z analizo kulture spomina pravzaprav zarisuje obrise in ideološke koordinate družbenopolitičnega življenja na Hrvaškem.

Zbornik je razdeljen na štiri tematske sklope. Prvi je posvečen sociokulturnim, filozofskim in lingvističnim pristopom k preučevanju komemoracij in kulture spomina na Hrvaškem. Prvo besedilo *The Sociocultural and Ideological Determinants of Memory Culture in Croatian Society* je napisal Pero Maldini, ki spremlja in zarisuje smer tako imenovane tranzicije na Hrvaškem, opisuje značilnosti družbenopolitičnih procesov, ki so se zgodili po razpa-

du Jugoslavije, ter sočasno mapira ključne politične igralce, njihove odnose in ideološke diskurze. Osrednji del je sicer jedrnat in predstavlja solidno (četudi na trenutke poenostavljeno) kontekstualizacijo nadaljnje razdelave teme zbornika, medtem ko je del zaključka, v katerem avtor poziva k depolitizaciji in deideologizaciji preteklosti, sestavljen iz protislovnih tehnokratskih želja, zlasti glede na to, da avtor operira z izjemno politiziranim konceptom dveh totalitarizmov.

Renato Stanković v naslednjem prispevku *Contemporary Philosophical Perspective on Cultural Memory in Croatia* povezuje koncepte sodobne analitične filozofije s kulturo spomina ter se sprašuje, kako lahko orodja in teorije analitične filozofije prispevajo k preučevanju in širjenju perspektive razumevanja kulture spomina. Teoretski del je strnjen in koherenten, medtem ko v nadaljevanju umanjkata natančnejša oziroma konkretnejša kot tudi bolj artikulirana empirična aplikacija ter valorizacija dobro postavljenega teoretskega okvirja.

Pod tretje besedilo prvega tematskega bloka z naslovom *An Ontological and Constructional Approach to the Discourse Analysis of Commemorative Speeches in Croatia* se podpisuje Benedikt Perak, ki posebno pozornost posveča govorom na komemoracijah, njegov specifičen pristop pa prinaša zelo izviren prispevek k celotnemu raziskovalnemu projektu.

Perak v članku (in na podlagi bogate baze zbranih podatkov) uporablja metode kognitivne lingvistike, korpusne analize in graf-analize, da bi ilustriral in opisal svojevrstno »lingvistično pokrajino« komemoracij na Hrvaškem. Mapiral je govorce, prikazal zastopanost različnih institucij in s tem pokazal, kako se s pomočjo analize komemorativnih govorov (ki jih Perak razume kot komunikacijske prakse in mehanizme konceptualizacije) lahko pride do analize in vizualizacije konceptualnih (in spremnih institucionalnih) modelov ter načinov uokvirjanja hrvaške nacionalne identitete.

Drugi tematski blok vsebuje analize komemoracij druge svetovne vojne. Davor Pauković je v prispevku *Framing the Narrative about Communist Crimes in Croatia: Bleiburg and Jazovka* opravil zelo temeljito kritično analizo govorov na komemoracijah v Bleiburgu in pri Jazovki. Pauković pri tem problematizira pripoved o komunističnih povojnih zločinih, medtem ko v omenjenih govorih in komemorativnih praksah spretno detektira ter sistematizira ključne teme, koncepte, okvirje, ob tem pa vedno upošteva širši družbenopolitični in medijski kontekst. Poleg analize govorov Pauković namreč analizira tudi medijske reprezentacije dogodkov, primerja medijske diskurze in diskurze *in situ*, s tem pa kaže na razlike v retoričnih poudarkih in načinih konstrukcije narativa o komunističnih zločinih.

Vjeran Pavlaković v besedilu *Contested Sites and Fragmented Narratives: Jasenovac and Disruptions in Croatia's Commemorative Culture* spremlja, kako se konsenz političnih elit glede antifašizma kot konstitutivnega elementa hrvaške države in pripoved o ustaških zločinih v Jasenovcu spreminjata pod vplivom strukturnih sprememb, političnih procesov in strateških ciljev ter interesov države. V fokusu sta tako »evropska pot« Hrvaške in »evropeizacija spomina« kot tudi spremembe, ki so sledile vstopu Hrvaške v Evropsko unijo leta 2013. Pavlaković namreč precizno detektira simbolni in ideološki prelom v hrvaški kulturi spomina ravno v času vstopanja Hrvaške v EU ter na primeru analize pripovedi o Jasenovcu pred in po vstopu Hrvaške v EU prepričljivo, metodološko in teoretsko dosledno opozarja na fluidnost ter arbitrarnost konstrukcije spomina, strateško-taktične manipulacije z zgodovinskimi pripovedmi in na nujnost situacijskega, procesnega, kontekstualnega preučevanja kulture spomina.

Tretji tematski blok zbornika je posvečen pripovedim in komemoracijam o hrvaški domovinski vojni. Ta tematski sklop prinaša zelo kakovostne in izredno relevantne ter – v širšem družbenem kontekstu – potrebne analize določenih skupin, težav in vprašanj sodobne Hrvaške. Pri tem izstopa delo Ivorja Sokolića, ki se v besedilu *Heroes at*

the Margins: Veterans, Elites and the Narrative of War ukvarja z odnosi med uradnimi pripovedmi o domovinski vojni in pripovedmi, ki jih na (vsako)dnevni ravni (re)producirajo »hrvaški branilci« oziroma veterani vojne. Ravno fokus na vsakodnevni ravni branilcev in njihovih načinih reprodukcije pripovedi o domovinski vojni »od spodaj« je hvalevreden prispevek k projektu glede na to, da se avtor ukvarja z občutljivo in precej zanemarjeno, na nek način tudi tabuizirano temo na Hrvaškem. Avtor na podlagi analize konstruiranja podobe branilcev »od zgoraj« in na podlagi intervjujev s samimi branilci sklene, da so slednji konstruirani in zaznavani kot težava, kot svojevrstno breme hrvaške družbe, zaradi česar so dovzetni za politične manipulacije, zlasti zato, ker se domovinska vojna na vsakodnevni ravni intervjuvanih branilcev doživlja kot konflikt, ki še vedno traja, medtem ko se preteklost konstruira kot sedanost.

Dario Brentin v zanimivem besedilu z naslovom *Ambassadors of Memory: Honoring the Homeland War in Croatian Sport* analizira presečišča in stične točke športa, politike, spomina ter tako razodeva močno povezanost in ideološko sinergijo med hrvaškim športom in dominantnim ter ideološkimi vzorci na Hrvaškem od devetdesetih let do danes. Brentin se ukvarja tudi z vprašanjem, kako se pripovedi o domovinski vojni (re)konstruirajo in (re)producirajo

v hrvaškem športu, ki ga razume kot specifično družbeno polje v Bourdiejevem smislu. Besedilo obravnava mnemonične prakse tako »od zgoraj kot od spodaj«: Brentin analizira prakse in izpade uslužbencev športnih organizacij, športnikov in navijaških skupin, pri tem pa so v prvem planu organizirani nogometni navijači. Avtor s pomočjo temeljite analize različnih praks in načinov delovanja obravnavanih akterjev kaže, kako se dominantne zgodovinske pripovedi (re)producirajo tudi prek nekonvencionalnih, a pogosto zanemarjenih praks, kot so murali in grafiti.

Ana Ljubojević v prispevku z naslovom *Remembering The Hague: The Impact of International Criminal Justice on Memory Practices in Croatia* odpira zanimivo vprašanje učinkov odločitev in sodb Mednarodnega sodišča za bivšo Jugoslavijo na zgodovinske pripovedi in komemoracije domovinske vojne. Ljubojevićeva tako spremlja, kako se diskurz o domovinski vojni artikulira ob komemoracijah v Vukovarju in Kninu, v času sojenja v primerih Vukovarska bolnišnica, Gotovina in drugih primerih, analizira, kako se odločitve sodišča prevajajo v kontekstu hrvaške kulture spomina, sočasno pa odkriva točke fleksibilnosti in permeabilnosti kot tudi rigidnosti in napetosti v pripovedih o domovinski vojni.

Zadnji prispevek iz tega sklopa je napisala Tamara Banjeglav, nosi

pa naslov *Filling Voids with Memories: Commemorative Rituals and the Memorial Landscape in Post-War Vukovar*. V njem podobno kot Sokolić odpira družbenopolitično občutljivo temo: vprašanje ustvarjanja spomina (ang. *memory making*) in učinka tega procesa na mesto Vukovar ter njegove prebivalce. Avtorica tako prispeva eno zelo trezno in lucidno študijo ter kaže izredno raziskovalno občutljivost do razpletanja vzlov vukovarske družbene tapiserije. Loteva se tudi pohvalne in nujno potrebne kritične problematizacije ključnih težav življenja v Vukovarju, ki jih ustvarjajo nenehne reprodukcije vojne identitete mesta, ter izvaja kritiko vojne monumentalizacije mesta, zaradi katere mesto ostaja zamrznjeno v »permanentnem času konflikta«, v svojevrstni paralizi in nezmožnosti preseči travmatično preteklost.

Četrty in hkrati zadnji tematski sklop dodatno razširja perspektivo zbornika ter se posveča transnacionalnim razsežnostim spomina. Nikolina Židek v članku *Homeland Celebrations Far Away from Home: The Case of the Croatian Diaspora in Argentina* prinaša briljantno analizo kulture spomina in komemorativnih praks hrvaške diaspore v Argentini. Židkova zelo pozorno spremlja, kako spomin in zgodovinske pripovedi o tako imenovani Neodvisni državi Hrvaški, ustaškem gibanju in sanjah o hrvaški emancipaciji nastajajo, se reproducirajo in prenašajo skozi

generacije, začeni s prvo generacijo hrvaških priseljencev leta 1947. Dotakne se tudi tega, kako se spomini, pripovedi in komemorativne prakse hrvaške diaspore v Argentini spreminjajo ter prilagajajo glede na širše geopolitične kontekste kot tudi pod vplivom razpada Jugoslavije in vojn v devetdesetih. Tukaj sta izredno zanimivi analiza integracije specifične in kompleksne kulture spomina hrvaške diaspore v argentinski kontekst kot tudi pronicljivost avtorice pri zaznavanju, sistematizaciji in razčlembi različnih faz ter procesov ustvarjanja, širjenja in prilagajanja pomenov »starih« in »novih« komemoracij.

Zadnje besedilo zbornika je prispevek Ane Milošević, ki se v članku *European Commemoration of Vukovar: Shared Memory or Joint Remembrance?* posveča učinkom evropeizacije spomina na vukovarsko komemoracijo in razlogom za komemoracijo Vukovarja v evropskem parlamentu. Najbolj zanimiv del članka je nedvomno primerjava med komemoracijo in načinom uokvirjanja Vukovarja ter vukovarske pripovedi v institucionalnih okvirjih Evropske unije kot tudi samo komemoracijo in diskurzivno prakso *in situ* v samem Vukovarju. Miloševićeva s svojo ostro analizo in primerjavo kaže, kako se nacionalne zgodovinske pripovedi reinterpretirajo in prilagajajo okvirom spomina, ki jih je postavila Evropska unija. Avtorica sočasno argumentirano poudarja, da lahko

ravno takšen – v mnogo čem instrumentalen – pristop kot tudi institucionalno odobravanje s strani Evropske unije ter vključevanje ekskluzivne »hrvaške pripovedi« o vojnah iz devetdesetih let predstavljajo potencialne točke napetosti med Hrvaško in drugimi postjugoslovanskimi državami, ki pristopajo k Evropski uniji, zlasti ko gre za vključevanje zgodovinskih pripovedi Srbije ter Bosne in Hercegovine.

Za zbornik kot celoto bi lahko rekli, da ne gre za akademsko »zaprtro« raziskavo, temveč za večplasten raziskovalni projekt, ki na različne načine komunicira tudi s širšim družbenim kontekstom in kaže dovolj senzibilnosti pri prepoznavanju različnih odtenkov ter plasti preučevane snovi. Sočasno kaže tudi, v kakšni meri je kultura spomina na Hrvaškem politično relevantno polje, polje simbolno-ideološkega boja in pogajanja ter v kakšni meri takšno polje vpliva na družbenopolitične odnose tako na Hrvaškem kot tudi v kontekstu mednarodnih odnosov. Pavlaković in Pauković v izčrpnem uvodu knjige izpostavljata možnost prihodnjih komparativnih raziskav, pozivata k širjenju perspektive in nadaljnjemu preučevanju kulture spomina tako v postjugoslovanskem kontekstu kot tudi v drugih postkonfliktnih družbah. Obsežen in dinamičen metodološki okvir kot tudi temeljito večletno terensko delo ter bogata baza empiričnih podatkov, ki so jih raziskovalke in raziskovalci zbrali in jih –

kar je verjetno najpomembnejše pri celém projektu – naredili javno dostopne na uradni spletni strani *www.framnat.eu*, predstavljajo orientir in možen raziskovalni model za druge podobne projekte. Avtorice in avtorji so v svojih besedilih osvetlili različne vidike kulture spomina na Hrvaškem in vzporedno s tem razgaljali nevrogične točke hrvaške družbe. V tem smislu je zbornik več kot dobrodošel, v tem trenutku pa bi bil dobrodošel tudi njegov prevod v hrvaščino, kar bi dodatno poudarilo pomen te knjige za hrvaško družbo, besedila pa bi postala bolj dostopna širšemu bralstvu tako na Hrvaškem kot tudi v soseščini.

Prevod: Bojan Albahari